

Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914

Şevket Pamuk

İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, 242 Sayfa, ISBN: 9789750503559

Ubeydullah SEVİM²

Osmanlı Devleti, 600 yıl boyunca oldukça geniş bir coğrafyada siyasi hakimiyetini tesis etmiş bir devlettir. Bu kadar uzun bir dönem boyunca hakim olmuş bir devletin tarihini incelemek oldukça geniş çalışmaları iktiza ettirir. Nitekim bu konuda devletin siyasi tarihi, iktisat tarihi ve düşünce tarihi alanlarında pek çok çalışmalar telif edilmiştir. Bu yazıda incelemeğe çalıştığımız kitap ise, Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi Şevket Pamuk'un "*Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*" isimli çalışmasıdır. Mezkûr kitap; "*Giriş*", "*16. Yüzyılda Toplum, Ekonomi ve Devlet*", "*16. Yüzyılın İkinci Yarısında Dış Dinamikler ve Osmanlı Ekonomisi*", "*17. ve 18. Yüzyıllar: İktisadî gerileme mi?*" ve "*Küreselleşme Çağında Dünya Ekonomisine Açılış*" başlıkları ile beş bölümden müteşekkildir.

Birinci bölümde Pamuk, genel olarak tarihin ne olduğunu, tarihçilik mesleğinin nasıl yapıldığını ve iktisadî tarihin farkını ekonomi ve maliye üzerinden açıklayıcı bir giriş yapmıştır. Buna ek olarak Türkiye'deki genel Osmanlı tarihine yönelik muhafazakar-milliyetçi tarih telakkisine işaret etmektedir. Bu telakkiye göre Osmanlılar, Allah kelamını yüceltmek için Müslüman olmayanlara karşı

² Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih bölümü

bir savaşa girerek böyle bir devleti tesis edebildiler. Pamuk'a göre bu yorum yetersiz ve eksiktir. Ona göre üç farklı unsur daha vardır ki göz önünde bulundurulması gerekir: Anadolu'ya artan Türk göçleri, Osmanlı-Bizans ilişkisi ve Osmanlı'nın Balkanlar'a yayılması. Pamuk'un ileri sürdüğü bu farklı tarihsel perspektif, yeni ve özgün bir tarihsel bakış açısıdır.

Genel olarak ikinci bölümde ise Osmanlı'nın 16.yüzyıldaki iktisadî vechesine dair genel bir anlatım vardır. Müellif bu kısımda ilk olarak, ekonomi-maliye ayrımını okuyucuya tasrih ederek, nasıl bir kavramsal zeminde çalışmasını gerçekleştirmeğe çalıştığını açıklar. Bu bağlamda Pamuk, maliyenin gelir-gider dengesi ile ilgili olduğunu, ekonominin ise üretim, tüketim, değişim, bölüşüm ve birikim gibi faaliyetlere taalluk ettiğini ileri sürer. Aynı zamanda Osmanlı'daki tarımsal faaliyetler ve tımar sistemi ile ilgili geniş bilgiler verir. Tımar sisteminin nasıl işlediği, bu süreçte yerel faktörlerin nasıl rol oynadığı gibi konular hakkında açıklamalar yapar. Buna ek olarak, şehirdeki ticari hayat, bu ticari hayatla ilgili olarak ortaya çıkan kredi sistemlerini ve lonca sistemini tarihsel süreci içerisinde ele alır. Pamuk bu kısımda Avrupa'daki feodal sistem ile tımar sistemini karşılaştırır. Ona göre feodal beylerin sahip olduğu yargı yetkisinin Osmanlı'da vaki olmadığını; aksine Osmanlı'da merkezden görevlendirilen kadıların yargılama süreçlerinde memur olduklarını belirtir.

Kitabın üçüncü bölümü ağırlıklı olarak Avrupa'da neşv ü nema bulan kapital sistemin incelenmesine tahsis edilmiştir. Bu süreçte Akdeniz havzasının önemi, Avrupa'lı devletlerin deniz aşırı ticaret ile elde ettiği gelirler ile dünya ticaretinde temayüz etmesinin önemini vurgular. Müellife göre bu sürecin en önemli etkisi, 16.yüzyıl boyunca nüfus ve üretimin artması ve buna ek olarak uzun mesafeli ticaretin artarak para kullanımının yaygınlaşmasıdır. Pamuk, akdeniz tarihi üzerine önemli çalışmaları olan ve Annales Ekolü'nün önemli temsilcisi Braudel'den iktibas yaparak, kendi tezini tahkim eder. Ayrıca bu kısımda, yeni dünyadan artan gümüş ve altın ithali ile Avrupa devletlerinin iktisaden gelişiminin farklı bir yönüne vurgu yapar. Müellifin de sık sık belirttiği gibi bu gümüş ve altın ithali, dünya genelindeki fiyat sarsıntılarına sebep olmuştur ve Osmanlı'da bundan etkilenmiştir.

17. ve 18.yüzyıllardaki iktisadî gerilemeyi tartışan dördüncü bölümde ise Avrupa'daki 17.yüzyıldaki ekonomik durağanlaşmağı temel alarak bir dönem okuması yapılmıştır. Bu kısımda Pamuk, mezkûr ekonomik buhranın sebeplerini açıklarken Hobsbawm'dan iktibas yaparak, kapitalizmin 16.yüzyılda ihtiyaç duyduğu kadar tekamül edemediğini vurgular. Ayrıca bu kısımda Osmanlı'daki yerel beylerin (ayanlar) ortaya çıkış süreci ele alınmıştır. Geleneksel vergi toplama sistemi olan tımarlı sipahilerin tedricen terk edilip yerine iltizam sisteminin getirilmesi, Avrupa ile yapılan ve yıllarca süren savaşların ekonomi üzerindeki tahrip edici etkilerini, geleneksel Osmanlı düzeninin bozulmasındaki temel etkenler olarak görür.

Beşinci ve son bölüm ise Osmanlı ekonomik sisteminin küresel kapitalizme entegre olma sürecini, Avrupa ile olan siyasi ve ekonomik ilişkileri üzerinden açıklanır. Avrupa'daki Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesi, feodal düzenin yok olması ve tarımsal faaliyetlerin yerini fabrikalara bırakmasıyla kapitalizm egemen ekonomik düzen haline gelir ve bu kapitalist sistem merkezden çevreye doğru

yayılarak kendi dışında kalan bölgelerin de geçerli ekonomik sistemi olmağa çalışır. Nitekim Osmanlı'nın mezkûr sisteme entegre olma şekli bu şekilde vuku bulmuştur. Pamuk, Osmanlı'da gerçekleşen modernleşme hareketlerini açıklayarak ekonomide de bu sürecin bir parçası olarak merkezileşme olduğunu öne sürer. Bilhassa 1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması'nın imzalanması ile Osmanlı'nın kapital ekonomiye girişi gerçekleşmiştir. Buna binaen imparatorluktaki esnaf ve zanaatkar sınıf ağır bir darbe almıştır ve yerel tezgahlar kapanmağa yüz tutmuştur. Bu antlaşma aynı zamanda, Müslüman olmayan tüccarlara Müslümanlara nispetle daha geniş haklar veriyordu ve böylece ticari hayatta gayri-Müslimlerin hakim konuma gelmesine hizmet ediyordu. Fakat şurası unutulmaması gereken bir husus ki Osmanlı, kuruluşundan itibaren imtiyazları Avrupalı tüccarlara tanımıştır. Bunun sebebi ise Osmanlı'nın ihtiyaç duyduğu malları ithalat yolu ile ülkeye sokarak eskikliği kapatma arzusu idi.

Sonuç olarak incelemeğe çalıştığımız kitap, Osmanlı'nın 400 yıllık iktisadî tarihini geniş bir perspektifden ele almıştır. Kitap kendi kavramsallaştırması, ekonomi-maliye ayrımı, alternatif tarih okumaları teklifleri ile alanında telif olunmuş kitaplardan farklı bir konuma yerleşir. Müellif ayrıca alanında temayüz etmiş tarihçilerden de iktibaslar yaparak anlatımını zenginleştirmiştir. Çok geniş bir coğrafyada hakimiyet tesis etmiş bir devletin iktisadî vechesini araştırmak, gayet tabi olarak, yoğun bir arşiv araştırması ve karşılaştırmalı bir perspektif ile mümkündür. Şevket Pamuk, bahsettiğim bu iki yöntemi oldukça profesyonel ve dakik bir tarihçilik örneği ile gerçekleştirebilmiştir.